

3.1. Використання спеціальних знань в умовах сучасного кримінального судочинства в Україні

Здійснення кримінального судочинства передбачає необхідність використання спеціальних знань обізнаних осіб. Розуміння обізнаних осіб (обізнаних людей) було надано в Статуті кримінального судочинства 1864 р. У ст. 325 Статуту зазначено, що обізнані люди запрошуються у тих випадках, коли для такого розуміння обставин, що зустрічається у справі, необхідні спеціальні відомості або досвід у науці, мистецтві, ремеслі, промислі чи якому-небудь занятті. Стаття 326 Статуту визначає, що як обізнані люди можуть бути запрошені лікарі, фармацевти, професори, вчителі, техніки, художники, ремісники, скарбники та особи, які тривалими заняттями в межах якої-небудь служби або частини набули особливої досвідченості. Проведення судової експертизи являє собою процес діяльності обізнаної особи, здійснення дослідження, яке потребує звернення до спеціальних знань. Судовий експерт не повинен виконувати функції інших процесуальних осіб чи вирішувати за них правові питання. Не можна підміню-

вати діяльність слідчого, прокурора, судді знаннями (діяльністю) експерта (обізнаної особи). У ч. 4 ст. 101 КПК України встановлено, що запитання, які ставляться експерту, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта. Стаття 242 КПК України містить вказівку – «не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права». Аналіз норм кримінального процесуального закону свідчить про недостатність приділення уваги інституту спеціальних знань. Законодавець відійшов від традиційного підходу, пов'язаного із призначенням судових експертиз. У даному разі мова фактично йде не про «призначення експертизи», а про залучення експерта або про її проведення та перевірку результатів. Лише в деяких нормах КПК залишився термін «призначити експертизу». Зокрема, в ст. 358 КПК України «Дослідження документів» законодавець вживає словосполучення «призначити відповідну експертизу документа». Такий стан, на нашу думку, пов'язаний із прагненням законодавця перейти до нового механізму у застосуванні спеціальних знань різними сторонами кримінального провадження, надати їм рівні правові можливості у змагальному кримінальному процесі. Використання спеціальних знань у змагальному кримінальному процесі покликане забезпечити сторони кримінального провадження належним інструментарієм, запобігти судовим помилкам, відновити справедливість. Розвиток інституту «спеціальних знань» і розроблення основ «судової експертизи» передбачають постановлення закономірного питання про їх співвідношення з криміналістикою (криміналістичними знаннями). Вирішення цієї проблеми пов'язане з межами криміналістики та її предметною галуззю¹. Зазначена проблема набуває особливої актуальності, оскільки у нормативно-правових актах, що регламентують судово-експертну діяльність здійснюється намагання класифікувати спеціальні знання, виокремити види судових

¹ Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні / В. Ю. Шепітько // Судова експертиза : наук.-практ. журнал. – 2014. – №1. – С. 13.

експертиз. При цьому такі класифікації мають доволі сумнівний характер. Зокрема, дискусійною на теперішній час є проблема віднесення тих чи інших експертиз до класу криміналістичних. Виникає питання про критерії визнання або не визнання певного виду експертизи криміналістичною. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (затверджена наказом Міністерства юстиції України 08 жовтня 1998 №53/5, у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 №1950/5) відносить до криміналістичних експертиз й такі, які не мають відношення до цієї галузі наукового знання: лінгвістичну експертизу мовлення, експертизу матеріалів, речовин та виробів (наприклад, лакофарбових матеріалів і покриттів, полімерних матеріалів, ґрунтів, металів і сплавів, речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних сполук, харчових продуктів тощо), біологічну експертизу та ін. Цей факт має й деякі юридичні наслідки. Зокрема, Закон України від 25 лютого 1994 р. №4038-ХІІ «Про судову експертизу» встановлює виключне право проведення криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних експертиз лише державним спеціалізованим установам (ст. 7). Такий стан відображає «монополізм» державних спеціалізованих установ у виконанні певних видів судових експертиз, позбавляє можливості проведення експертних досліджень фахівцями, які не працюють у цих закладах (позбавлення професії експерта). Перехід на реальні рейки змагального процесу, впровадження принципу «рівності сторін судочинства» вимагають законодавчого встановлення рівності процесуальних можливостей сторін – державного обвинувачення та професійного захисту. У ч. 1 ст. 243 КПК України встановлено, що сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого. Частина 2 цієї статті передбачає, що сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Певні спроби щодо встановлення «змагальності сторін» відображені й у ст. 245

КПК України «Отримання зразків для експертизи». У даній нормі закону зазначено, що «у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею». При цьому порядок отримання зразків фактично залишився не визначеним, особливо, що стосується реальних механізмів дій з боку сторони захисту. Для забезпечення рівних можливостей в отриманні зразків для порівняльного дослідження законодавець надав можливість сторонам кримінального провадження мати тимчасовий доступ до речей і документів і у випадку необхідності вилучати їх (ст.ст. 160-166 КПК України), а також отримувати зразки для експертизи (ст. 245 КПК України). Виникає питання: Чи можна взагалі забезпечити паритетність сторін кримінального провадження у реалізації цих можливостей? Принцип «рівності сторін судочинства» передбачає рівність їх процесуальних можливостей. У сучасних умовах не існує рівних можливостей у зверненні до спеціальних знань у сторони державного обвинувачення і професійного захисту. З іншого боку, сумнівне розуміння змагальності в кримінальному процесі призводить до дискусій про доцільність введення «експертизи захисту» та «експертизи обвинувачення», про «змагальність експертів» або про «конкуренцію експертних висновків».

Досить актуальною на сьогодні є проблема проведення альтернативних (несудових) експертиз, в яких реально виявляється «механізм змагальності» сторін у кримінальному провадженні. Ініціатива призначення такої експертизи може виходити від заінтересованих осіб з метою отримання альтернативного висновку, який здійснить конкуренцію висновку судового експерта. Намагання упорядкувати звернення до спеціальних знань призводять до встановлення додаткових нормативних вимог щодо фігури судового експерта: «обов'язкової наявності вищої освіти», «занесення до реєстру судових експертів», «робота у державних спеціалізованих установах» та ін. Такі пропозиції викликають

заперечення. Оскільки, головним має бути володіння особою спеціальними знаннями на високому науковому та практичному рівні і можливість надання фахової допомоги у встановленні обставин, що мають значення для кримінального провадження. Тому доволі справедливо звучать слова М.К. Камінського про те, що спеціальні знання як абсолют не існують. Забарвлення спеціального не в самому пізнанні, а в людині, яка навчена¹. Відновлення справедливості як раз і має бути пов'язане з можливістю запрошення незалежних експертів, проведення альтернативних експертиз.

Національна академія правових наук України

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса

ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Монографія

*За редакцією
академіка НАПрН України В. Ю. Шепітька,
члена-кореспондента НАПрН України В. А. Журавля*

Харків

2017

УДК 343.98 : 001.895

ББК 67.52

І 67

Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України (протокол № 11 від 26 жовтня 2016 р.)

Рецензенти:

Коновалова В. О. – професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України

Степанюк Р. Л. – завідувач кафедри криміналістики та судової експертології факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Колектив авторів:

Шепітько В. Ю. – Передмова, §§ 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 2.1, 3.1, 3.2; Журавель В. А. – Передмова, §§ 1.2, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4; Авдєєва Г. К. – §§ 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 2.3, 3.2, 3.3, 3.4; Білоус В. В. – §§ 2.1, 2.4; Великанов С. В. – §§ 2.5, 3.5; Гетьман Г. М. – § 2.2; Затенаський Д. В. – §§ 2.7, 2.8; Керик Л. І. – § 2.6; Павлюк Н. В. – §§ 4.2, 4.4; Резнікова О. І. – §§ 4.1, 4.4.

І 67 Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : Монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдєєва та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. – Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2017. – 260 с.

Монографію присвячено проблемам розроблення інноваційних засад техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції. У роботі розкрито сутність інновацій у техніко-криміналістичному забезпеченні діяльності органів кримінальної юстиції, досліджено проблеми застосування новітніх інформаційних технологій у діяльності органів досудового розслідування, інноваційні підходи до використання спеціальних знань у правозастосовній діяльності та питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості.

Для науковців, працівників правоохоронних та судових органів, викладачів, аспірантів та студентів юридичних навчальних закладів.

ББК 67.52

© В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель,
Г. К. Авдєєва та ін., 2017

© Вид. агенція “Апостіль”, 2017

ISBN